

درس پژوهی نظریه‌ای برای به‌سازی عمل

اشاره

نخستین کسی که بحث «درس پژوهی» را در ایران مطرح کرد، محمدرضا سرکار آرائی بود. او به دلیل تحصیل و پژوهش در کشور ژاپن، از جمله کسانی بود که به‌طور عملی با مفهوم این تفکر در میان کارگزاران آموزشی ژاپن آشنا شد و خود به توسعه‌ی آن پرداخت. هم‌زمان با پرداختن به موضوع درس پژوهی در مجله‌ی رشد آموزش ابتدایی، از دکتر سرکار آرائی خواستیم که در این زمینه یادداشتی بنویسد. آن چه در پی می‌آید، متن تغییر یافته‌ی یادداشتی است که پیش از این در ویژه‌نامه‌ی داخلی اولین همایش انجمن مدیریت آموزشی ایران به نام «شوق تغییر» و با مدیریت سردبیر مجله‌ی رشد ابتدایی، از وی منتشر شده است.

به صورت مشارکتی سازمان‌دهی می‌شود و در عمل، ظرفیت مدارس برای گسترش یادگیری سازمانی، تولید و به‌کارگیری دانش حرفه‌ای، شوق تغییر در مدرسه و گسترش ظرفیت تغییر خودپایدار افزایش می‌یابد. در فرایند به‌سازی مداوم آموزش، معلمان به مشاهده و بازاندیشی در عمل خود برانگیخته می‌شوند و دانش‌آموزان در بهبود فرایند آموزش و یادگیری، شریک حرفه‌ای معلمان خود می‌شوند.

درس پژوهی فرایند عمل فکورانه‌ی کارگزاران آموزشی مبتنی بر شواهد عینی است. بنابراین تمرین مشاهده‌ی فعال، تفکر انتقادی، مشارکت در گفت‌وگوهای حرفه‌ای و

درس پژوهی الگوی به‌سازی عمل کارگزاران آموزشی است که بر چرخه‌ی پژوهش، یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل تبیین مسئله، طراحی، بازاندیشی عمل و بازبینی یافته‌ها استوار است. ابتدا معلمان مسائل آموزشی مدرسه را بررسی و پرسش‌های پژوهشی در کلاس درس را تبیین می‌کنند. سپس طرح درسی برای انجام پژوهش مشارکتی در آموزش پیشنهاد می‌کنند. آن گاه آن را به اجرا و مشاهده می‌گذارند و سپس به ارزیابی و بازاندیشی فرایند عمل و بازبینی پیش‌فرض‌های ذهنی کارگزاران آموزشی می‌پردازند. در این فرایند، یادگیری از یک‌دیگر

برای مثال در رشد آموزش ابتدایی که ماه‌نامه است، سرمقاله‌های خوبی نیستند و نمی‌توان خواننده را یک ماه در انتظار گذاشت. یادآوری این نکته افاقه نکرد و مدیر داخلی مجله، چون از ماجرای فراز دوم آگاهی داشت، گفت: «به نظرم در این دو سرمقاله، با دو موضوع مستقل ولی مرتبط به هم روبه‌رو هستیم. از این گذشته، خوانندگان مجله، حداقل برای یک بار شما را به خاطر نوشتن سرمقاله دنباله‌دار خواهند بخشید.»

با پذیرش این نکته و با آرزوی این که سرمقاله‌ی شماره چهار رشد ابتدایی را هم بخوانید، امیدوارم از فیوضات معنوی مناسبت‌های مذهبی قرار گرفته در ماه آذر، به‌ویژه ایام شهادت سرور و سالار شهیدان حضرت حسین بن علی (ع)، بتوانیم به نحو اکمل بهره ببریم و قدم در جای پای مولایمان و یاران دلاورش بگذاریم. هم‌چنین امیدوارم از خواندن مجموعه مطالبی که به شکل نیم‌پرونده دربارہ‌ی **درس پژوهی** فراهم آورده‌ایم، بهره ببرید و در نظر بگیرید که قرار گرفتن در مسیر درس پژوهی، یکی دیگر از راه‌های لذت بردن از حرفه‌ی معلمی است.

پی‌نوشت

- نگاه کنید به: سرمقاله‌نویسی در مجلات رشد (نگاهی گذرا به جایگاه «یادداشت سردبیر» در مجلات ماه‌نامه و فصل‌نامه. صفحات ۱۴۶ تا ۱۵۵ سال‌نامه‌ی رشد (نشریه‌ی ویژه سردبیران و کارشناسان آموزشی، ارتباطات و رسانه. شماره‌ی نه، بهار ۱۳۹۱).

دکتر محمدرضا سرکارآرانی*

در تجربه‌های یکدیگر برای به‌سازی تدریس سهیم شوند. در مرحله‌ی بعد طرح درس مشترکی طراحی و با مشارکت فعال یکدیگر و همکاران پژوهشگران آموزشی آن را اجرا و بازبینی کنند. به این ترتیب، کارگزاران و پژوهشگران آموزشی در چرخه‌ی یادگیری (تبیین مسئله، طراحی، عمل، بازاندیشی و یادگیری) فعالی قرار می‌گیرند که به به‌سازی سناریوهای آموزشی کمک می‌کند.

نگارنده بر این باور است که تجربه‌ی «معلم پژوهنده» و برگزاری «جشنواره‌های تدریس برتر» در ایران، که از طریق بازاندیشی در فرایند تدریس، نحوه‌ی بیان، کیفیت انتقال مفاهیم، سازمان‌دهی فرصت‌های مفهوم‌سازی و تعامل میان دانش‌آموزان ارزیابی می‌شود، به ترویج ایده‌ی درس‌پژوهی برای پرورش حرفه‌ای معلمانی توانمندتر و به‌سازی مستمر سناریوهای آموزشی یاری می‌رساند.

* دکترای آموزش و پرورش تطبیقی و بین‌المللی و فوق‌دکترای روش‌های به‌سازی آموزش، مدیر بخش تحقیقات آموزش متوسطه‌ی بنیاد آموزشی ایشیدا گاکوتین در دانشگاه سیجو، مؤلف ده‌ها کتاب و مقاله. از جمله کتاب‌های وی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: «مدیریت دانش»، «اصلاحات آموزشی و مدرن‌سازی»، «الفبای مدیریت کلاس درس و آموزش و توسعه».

پی‌نوشت

۱. منظور از سناریوهای آموزشی، تصویرهای ذهنی معلمان از الگوهای رایج آموزشی است. برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به: جیمز استیگر و جیمز هیبرت. شکاف آموزشی: بهترین ایده‌ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس، مترجم: محمدرضا سرکارآرانی و علی‌رضا مقدم، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۳.

۲. نگاه کنید به: محمدرضا سرکارآرانی. درس‌پژوهی مدلی برای به‌سازی گفتمان ریاضی در کلاس درس - مطالعه‌ی موردی درس ریاضی دبیرستان فوکی شیمای - فصلنامه‌ی تعلیم و تربیت، سال بیست‌وهفتم، شماره‌ی یک، صص ۳۵-۶۱، ۱۳۹۰.

۳. محمدرضا سرکارآرانی. فرهنگ آموزش و یادگیری: پژوهشی مردم‌نگارانه با رویکرد تربیتی، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹.

یکدیگر استفاده و صبر کنید تا فهم جمعی از آن چه بیان می‌شود، شکل گیرد.

۵. به فرایندها و پیامدهای (نتایج عینی) برنامه‌های نوسازی آموزش به صورت هماهنگ و موزون توجه نشان دهید. ۶. زمینه‌ها، هدف‌ها و برنامه‌های عمل مشترک را به روشنی تبیین کنید.

۷. برای توانمندسازی معلمان، در جست‌وجوی چشم‌اندازها و ارزش‌های مشترک و ایده‌های قابل انتقال به فرایندهای آموزش و یادگیری باشید.

۸. برای ترویج فرهنگ تعامل، گفت‌وگو و مشارکت، به شیوه‌های تازه‌ای مانند کاهش سلسله‌مراتب سازمانی برای سازمان‌دهی امور بیندیشید.

۹. توجه کنید که به‌سازی مستمر آموزش، به ترویج الگوهای اثربخش آموزشی نیاز دارد و تغییر سناریوهای آموزشی امری زمان‌بر است.

۱۰. به‌سازی آموزش تنها به پرورش توانایی‌های فردی معلم محدود نمی‌شود. تجدیدنظر در روش‌های تدریس و تأکید بیشتر بر روش‌های آموزش و یادگیری گروهی و مشارکتی لازم است.

به‌کارگیری این راهبردها به ترویج درس‌پژوهی در فرایند گسترش این ایده یاری می‌دهد که آموزش، امری فرهنگی است. بنابراین لازم است کارگزاران و پژوهشگران آموزشی هم‌زمان با توانمندسازی معلم به راهبردهای لازم برای تغییر سناریوهای آموزشی و فرهنگ مدرسه بپندیشند. پس به مدیران آموزشی توصیه می‌شود، به معلمان کمک کنند تا به تدریج درهای کلاس درس خود را به روی همکاران خود بکشایند، آن‌ها را به مشاهده‌ی فرایند تدریس خود دعوت کنند، پس از تدریس با آن‌ها درباره‌ی کلاس درس و روش تدریس خود گفت‌وگو کنند و

بحث درباره‌ی سناریوهای آموزشی^۱ و نحوه‌ی تهیه، اجرا، بازبینی و تغییر آن‌ها، نیازمند زمان و ممارست مستمر است. به‌ویژه در شرایطی که بیشتر کارگزاران آموزشی آموخته‌اند با احتیاط در مقابل شرایط و پدیده‌های تازه واکنش نشان دهند و از کنشی که مستلزم هزینه است، ماهرانه پرهیز کنند. سازمان‌دهی فرصت‌های یادگیری از طریق درس‌پژوهی به‌ویژه در برنامه‌های پرورش حرفه‌ای معلمان (پیش و ضمن خدمت) برای فراهم‌سازی امکان فعال‌بودن، خلاقیت، گفت‌وگو، یادگیری و پژوهش مشارکتی سازنده است. پژوهش‌های نگارنده نشان می‌دهد که توجه به راهبردهای زیر، کارگزاران آموزشی را برای انجام دادن این مهم یاری می‌کند:

۱. فرصت‌های گفت‌وگو و گردهمایی در محیط‌های غیررسمی را از بیش از پیش برای معلمان فراهم کنید.

۲. شبکه‌های ارتباطی اثربخشی برای سهیم‌شدن آموزگاران در ایده‌ها و تجربه‌های یکدیگر سازمان‌دهی کنید.

۳. نقش هر یک از شرکت‌کنندگان را در نشست‌های آموزشی، حرفه‌ای و پژوهشی - به‌ویژه اموری که مانند درس‌پژوهی از لحاظ ماهیت مشارکتی است - به روشنی معین کنید

۴. از زبان مشترک برای تبیین ایده‌های